

МИЯ ИЧКИ БОСИМИ ОШИШИ — АЛОҲИДА КАСАЛЛИКМИ?**Усманова М.Б***Самарқанд Давлат тиббиёт университети Пайариқ Абу Али Ибн Сино номли
жамоат саломатлиги техникуми***Сайдазимова Хадичабону Боликуловна***Етакчи ўқитувчи***Алимов Шерзод Шухратович***Бош ўқитувчи*

Аннотация: “черепное давление” ибораси шу қадар кенг тарқалганки, баъзида чуқур ўйга толасан киши. Бу таиҳисни қўймайдиган врач қолмади, шекилли. Аслида чуқур неврологик текширувлар асосида айнан невропатолог томонидан қўйладиган бу таиҳисни нега бошқа тоифа врачлари ҳам қўймоқда? Уларнинг бунга юридик ҳуқуқи борми? Аксарият одамлар артериал қон босимидан эмас, “черепное давление”дан қўрқадиган бўлиб қолган. Нима учун?

Калит сўзлар: *Внутричерепное давление, черепное давление, гипертензия, менингит, ликвор, лептоменингит, люмбал пункция*

Энди тугилган чақалоққа ҳам шу таиҳисни қўйишяпти, қари одамларга ҳам. Нима, бу касаллик шу қадар кўп тарқалганми ёки асосиз таиҳислар кўпайганми? Савол: Миянинг ички босими ошиши шу қадар кўп тарқалганми ёки бу таиҳисни қўйиш кўпайганми? Ҳалқ тили билан айтганда “черепное давление” нима ўзи? Калла суяги русчада “череп”, лотинчада “*cranium*” деб юритилади. Рус тилидаги “Внутричерепное давление” ўзбекчага “калла суяги ички босими” деб таржима қилинади. Ўзбек тиббий тилида “интракраниал гипертензия” иборасини кўп ишлатилади. Китобларда ҳам шундай ёзилган. “Гипертензия” атамаси “юқори босим” деган маънони англатади. Масалан, артериал гипертензия, интракраниал гипертензия. Ҳалқимизга тушунарли бўлиши учун бугунги суҳбатимизда “миянинг ички босими” иборасини ишлата қоламиз. Хўш, миянинг ички босими ошиши ёки интракраниал гипертензия ҳақиқатан ҳам кўп тарқалганми? Асло йўқ! Бош оғриқлар сабаби ичида миянинг ички босими ошиши бор-йўғи 12 фоиз холос. ҳисоб-китобларга кўра, турли врачлар томонидан бундай ташхисларни қўйиш 70 фоиздан ошиб кетди. *у жуда кўп! Кўриб турганингиздек асл ўрсаткичлардан деярли 5 баробар кўп...* Негаки бу ташхисни фақат шифокорлар эмас, одамлар ҳам ўзларига-ўзлари шу ташхисни қўйяпти. Ҳатто маҳалланинг эски дўкони олдида курт ва писта сотиб ўтирадиган онахоннинг ёнига бориб менинг бошим каттиқ оғрийди, доимо оғрийди, десангиз “Сизда черепное давление” ошган, деб жавоб беради. *Балки ростдан*

ҳам бу касаллик кўп учрар?! Тинмай бош оғриши –черепное давление белгиси эмасми ахир?Барча бош оғриқлар сабаблари ичида миянинг ички босими ошиши бор-йўғи 10-12 % ни ташкил қилади. Боз устига, “миянинг ички босими” деган ташхис йўқ. Миянинг ички босими ҳаммада бор. Уни ликвор босими деб ҳам аташади. Ликвор (мия суюқлиги) босими горизонтал ҳолатда 100-200, ўтирган ҳолатда 200-400 мм сув устунига тенг. Худди артериал қон босим каби. Масалан, артериал қон босим ҳаммада бор ва у нормада 120/70 мм. симоб устунига тенг. Баъзи катта ёшдагиларда 140/90 мм симоб устуни ҳам меъёр ҳисобланади. Артериал қон босим ўлчов бирлиги – мм симоб устуни билан ёзилади, ликвор босими эса мм сув устуни деб ёзилади. Аслида ликвор босимини аниқлаш учун орқа мия суюқлиги олиб текширилади. **Шифокорлар менингит (мия пардалари яллиғланиши) билан шифохонага тушган боланинг орқа миясидан ликвор суюқлигини олиб текшириш лозимлигини айтишади. Аммо баъзи ота-оналар бунга розилик беришмайди. Чунки боладан мия суюқлиги олинса, кейинчалик у ақли заиф бўлиб қолади, деб ўйлашади. Шу тўғрими Мутлақо нотўғри! Аксинча, менингит бўлган боладан шифохонада орқа мия суюқлиги (ликвор) олиб турилмаса, у кейинчалик ақли заиф бўлиб қолиши мумкин. Нафақат ақли заиф, балки бундай бола жисмоний ривожланишдан ортда қолади ва турли асоратлар билан тузалади** Айниқса, йирингли менингитни люмбал пункция (орқа миядан суюқлик олиб текшириш амалиёти) қилмасдан даволаш ўта хавфли. Орқа мия, албатта, пункция қилиниши керак,бош мия ва орқа мия пардалари орасидаги бўшлиқда мия суюқлиги доимо айланиб туради. Шунинг учун ҳам белдан пункция муолажаси ўтказилиби, орқа мия суюқлиги олинса, билингки, бутун бош мия ичи ва атрофидаги ликвор ҳолати текширилган бўлади. Текшириш усули ушбу расмда кўрсатилган:

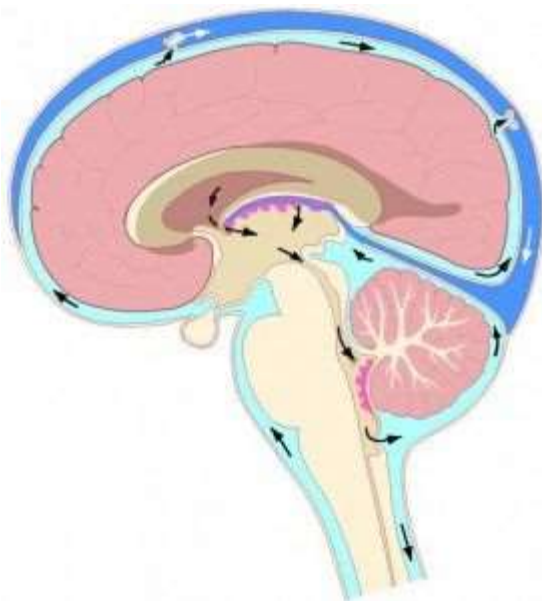
1-расм. Мия суюқлигини (ликвор) белдан пункция қилиб текшириш усули

Бу касаллик одатда, 2 ёшгача бўлган болаларда учрайди. Мазкур касалликка чалинган болаларда ҳар 2-3 кунда белдан пункция қилиб, орқа мия суюқлигини олиб туриш керак. Натижада, мия пардалари орасидаги йирингли ликвор

тозаланиб, унинг ўрнига булоқ сувидек тоза ликвор ишлаб чиқарилади. Мия қоринчаларининг махсус ўсиқчаларида бир кунда 350-450 мл ликвор ишлаб чиқарилади ва шунчаси қайта сўрилади. Кўрдингизми, қанча кўп! Бу эса миянинг соғлом фаолият кўрсатиши учун жуда зарур йнан йирингли менингит – болада мия ички босимини кескин оширадиган касалликлар ичида биринчи ўринда туради. Бу босимни фақат белдан ликвор олиб пасайтириш мумкин. Акс ҳолда, миянинг ички босими ошавериб мия тўқимасини эза бошлайди ва бола комага тушади. Биласизми, менингит сабабли комага тушган болага 2-3 соат ичида белдан пункция қилиб ортиқча ликвор олинса, у ўша кунидек хушига келади.

Нега унда баъзи инфекционист-врачлар “Болангизнинг белидан пункция қилиб мия суюқлигини олишимиз керак. Шунга розимисиз?” деб сўрашади. Ота-она, табиийки, қўрқади... Ушбу тиббий муолажа шу қадар муҳим экан, уни ота-онадан сўрамай қилишаверса бўлади-ку? Менингит бўлган болада орқа мия суюқлигини олиб текшириш учун врачнинг ота-онадан рухсат олиши – бу бўлмаган гап! Мен бунақа қонидани эшитмаганман. Ундай бўлиши мумкин ҳам эмас. Люмбал пункция – тиббий кўрсатмалар асосида врачнинг ўзи ҳал қиладиган муолажа. Уни ўтказиш ёки ўтказмасликни фақат врачнинг ўзи ҳал қилади. Менингитни люмбал пункция қилмасдан даволаш – бу ўлим ва оғир асоратлар сабаби деяверинг. Агар баъзи шифохоналарда шундай қондалар ҳалиям ҳукм сураётган бўлса, бунга зудлик билан чек қўйиш керак. Бундан ташқари, мия лойқали ликвордан тозаланиб турса, унинг ўрнига тоза ликвор ишлаб чиқарилиб туради. Ликвор таҳлили орқали менингитни қайси микроб чақиргани аниқланади ва энг зарур антибиотик танланади ва ҳ.к. Умуман олганда, реаниматологлар ишига ота-оналар аралашмагани маъқул. *Қачон миянинг ички босими ошади?* Авваломбор мия ички босими ошиши сабаблари ҳақида маълумот. тақдирланганидек, бу патологик ҳолатнинг асосий сабабларидан бири – бу мия пардаларининг ўткир яллиғланиши, яъни менингитлар. Кейинчалик энцефалитлар (*мия тўқимаси яллиғланиши*), бош мия жароҳатлари, лептоменингит ва хориоэпендиматитлар. Лептоменингит – бу мия пардаларининг сурункали яллиғланиши бўлиб, унинг ҳам асосий белгилари бош оғриқлардир. Лептоменингит менингитга ўхшаган оғир касаллик эмас. Менингит юқумли касаллик ва уни инфекционист даволаши керак, лептоменингит эса умуман юқмайди ва уни невропатолог даволайди. Лептоменингитда миянинг ички босими ҳар доим ҳам ошавермайди. Хориоэпендиматит – бу мия қоринчаларининг ички девори яллиғланиши. Айнан мана шу ички девор (*эпендима*) ликвор ишлаб чиқарувчи ва ортиқча ликворни қайта сўрувчи ўсиқчалардан иборат.

Ушбу расмда мия суюқлиги айланиб юрадиган мия қоринчалари ҳамда парадалар орасидаги бўшлиқ кўрсатилган.

2-расм. Стрелкалар билан бош мия ва орқа мияда ликвор оқиши йўналишлари кўрсатилган.

Бу касаллик деярли ҳар доим миянинг ички босими ошиши билан бошланади. Афсуски, ҳозирги невропатологлар бу ташхисни деярли қўйишмаяпти. Ваҳоланки, “лептоменингит ва хориоэпендиматит” атамаларини Ўзбекистон фахри, XX асрнинг буюк неврологи, жаҳон неврологиясига улкан ҳисса қўшган олим Наби Мажидов 1972 йили таклиф қилган. Бу иккала касаллик номи “Катта тиббий энциклопедия”да ҳам ўрин олган. **Миянинг ички босими ошишига хос белгилар ҳақида маълумот берсангиз. Бу ҳолат қандай намоён бўлади? Миянинг ички босими ошиши қўйидаги аломатлар билан кўзга ташланади** Бош оғриқлари. Эрталаб уйғонганда кузатилади, бошни пастга энгаштирганда кучаяди, зинадан кўтарилаётганда чакка ва энса соҳаси лўқиллай бошлайди. Бош айланиши. Чунки тана мувозанати ва координация учун жавоб берувчи тузилмалар фаолияти ҳам сустлашади. Шунингдек, миядан қонни олиб чиқиб кетувчи веналарда турғунлик рўй беради. Бунинг натижасида нафақат бош оғрийди, балки бош айланиши ҳам кузатилади. Кўнгил айланиши ва баъзида қайт қилиш. Бу белгиларнинг овқатланишга алоқаси бўлмайди ва бош оғриқ зўрайганда пайдо бўлади ёки кучаяди. Бунинг ҳам сабаблари юқорида кўрсатилган омиллар билан боғлиқ. Шунингдек, мия устунда вегетатив марказлар бор. Мия ички босими ошганда ушбу марказлар кўзгалади ва кўнгил айнийди, қайт қилиш кузатилади. Диққат тарқоқлиги ва хотира пасайиши, фикрлаш сустлашуви. Бу симптомлар нега пайдо бўлади? Чунки миянинг ички босими ошганда халқ тили билан айтганда “мия димиқади” ва бунинг натижасида миянинг нормал фаолияти сустлашади. Худди кислород кам хонада бош димиққандек ҳолат юзага келади. Юракнинг уришлари тезлашуви ёки сустлашуви, қон босим “ўйнаб” туриши, кўп терлаш ва ҳ.к. Бу белгилар ҳам мия устунда жойлашган юрак-қон томир фаолиятини бошқарувчи марказлар

ишининг сустлашуви билан боғлиқ.Кўришнинг пасайиб бориши. Бу белги йиллар ўтиб пайдо бўлади.

Бу белгилар бошқа касалликларда ҳам учрайдими ёки фақат миянинг ички босими ошиши билан боғлиқми?деган савол туғилади Хусусан бош миянинг деярли барча касалликлари бош оғриқ билан намоён бўлади. Керак бўлса, баъзи жигар ва буйрак касалликлари, доимий сигарет чекиш, ичкилик ичиш, компьютер олдида тинмай ўтириб ишлаш, турли муаммолар ҳақида хаёл суравериш, оддий уйқусизлик ва ҳ.к. ҳам бош оғриққа олиб келиши аниқ. Юқорида такидланганидек, барча бош оғриқларнинг бор-йўғи 10-12 фоизи мия ички босими ошиши билан боғлиқ бўлса, қолган бош оғриқларнинг 60-70 фоизи — булар зўриқиш билан боғлиқ бош оғриқларидир. Яъни невроз ва депрессия туфайли пайдо бўлган бош оғриқлари. *Одам сиқилса миянинг ички босими ошадими?деган саволга куйидаги жавоб:* Йўқ, ошмайди. Бош оғриғи пайдо бўлади. Тиббиётда “психоэмоционал зўриқиш” деган ибора бор. Оддий қилиб айтганда, олим куни билан илмий иш устида ўтирди, ёзувчи тинмай мақола ёзпти, ўқитувчи репетиторлик қилди, амалдор оғир мажлис ўтказди ва ҳ.к. Мана шундай пайтларда психоэмоционал зўриқиш пайдо бўлади ва бош оғрийди.

Беморларга маслаҳатлар:

Ўзингизга ҳеч қачон ўзингиз ташхис қўйманг.

Агар Сизга невропатологдан бошқа доктор “Миянинг ички босими ошибди” деб ташхис қўйса, унга ҳам ишонманг ва албатта невропатологга мурожаат қилинг.

Бош мия жароҳатлари ва мия пардалари шамоллашларини ўзи вақтида даволатиб туринг. Акс ҳолда кейинчалик миянинг ички босими меъёрдан ошиши мумкин;

Агар Сизни доимий бош оғриқлар безовта қилаётган бўлса, албатта диспансер кўриклардан ўтиб туринг;

Агар Сизда ҳақиқатан ҳам “Мия ички босими ошган” деган ташхис тўғри қўйилган бўлса, невропатологга даволаниб унинг кузатувида туринг;

Агар Сизда доимий бош оғриқлар бўлса, спиртли ичимликлар асло ичманг, хатто пиво ҳам. Чунки улар миядаги вена қон томирларида қон туриб қолишига сабабчи бўлади ва мия қоринчаларида ортиқча ликвор ишлаб чиқарилади. Шунинг учун ҳам кўп ароқ ёки пиво ичган одамнинг боши ўша куни ёрилиб кетай деб оғрийди.

Мева-сабзавотларни кўп истъемол қилинг, айниқса пишиб кетган сариқ бодринг. Ҳар доим бодринг истъемол қилиб юриши – миядаги ортиқча суюқликни ҳайдаб туради. Бу ишни наъматак ва кийик ўти ҳам бажаради.Сизни сурункали бош оғриқлар безовта қилса, мияни зўриқтириб ишланг, тоза ҳавода сайр қилинг, спортнинг енгил турлари билан шуғулланинг.Соғлом турмуш тарзига амал қилинг.

АДАБИЁТЛАР:

1. Хасанова, Г. Р., Усманова, М. Б., & Нажмитдинов, Х. Б. (2022). ВИТАМИНГА БОЙ ЛОВИЯ (PHASCOLUS) ЎСИМЛИГИНИНГ УМУМИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(9), 333-336.
2. Хасанова, Г. Р., & Усмонова, М. Б. (2022). Применение фасоли (phascolus) в медицине. *Science and Education*, 3(11), 117-125.
3. Усманова, М., Эрназарова, М., Куйлиева, М., & Хасанова, Г. (2021). Дорихона фаолиятини ташкил этиш, дорилар саклаш чора тадбирлари. *Экономика и социум*, (11), 90(6).
4. Имамова, Ю. А., & Усманова, М. Б. (2022). РОДИОЛЫ РОЗОВАЯ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ РАБОТОСПОСОБНОСТИ ОРГАНИЗМА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 901-904.
5. Имамова, Ю. А., Усманова, М. Б., & РОДИОЛЫ, Р. О. (2022). Special Issue 4-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rodioly-rozovaya-dlyapovysheniyyarabotosposobnosti-organizma>.
6. Усманова, М. Б., & Имамова, Ю. А. (2022). ЛУК РЕПЧАТЫЙ– ПРИМЕНЕНИЕ В МЕДИЦИНЕ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 914-917.
7. Yuldashev, S., Halimbetov, Y., Usmanova, M., Naimova, Z. S., & Khamraeva, M. (2021). National Processes In Uzbekistan And The Formation Of The Internationalist Maturity Of The Younger Generation. *The American Journal of Medical Sciences and Pharmaceutical Research*, 3(06), 167-175.
8. Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю. (2021). Private technology of powders Preparation of powders with abrasives, dyes and hard powders, extracts and essential oils. *Экономика и социум*, (11), 90.
9. Sh, A., Kuyliева, M. U., & Usmanova, M. B. (2022). Application of phytotherapy in the treatment of chronic prostatitis.
10. Imomova, Y., Usmonova, M. B., Yo'ldoshev, S., & Ahmadov, J. (2021). DORI VOSITALARINING ZAMONAVIY TAHLIL USULLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(8), 587-596.
11. Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю. (2021). Порошоларинг хусусий тухнологияси тузгувчи, буёвчи ва кийин майдаланувчи моддалар, экстрактлар ва эфир мойлари билан порошоклар таййорлаш. *Экономика и социум*, 11, 90.
12. Usmanova, M. B. (2022). Geksikon shamchasini tayorlashda uning asosni almashtirish. *Science and Education*, 3(11), 213-220.

13. Qo'Yliyeva, M. U., Ernazarova, M., Usmonova, M., & Yu, I. (2021). CHILONJIYDA HAQIDA UMUMIY MA'LUMOT, TARKIBI, XALQ TABOBATIDA QO'LLANILISHI, XUSUSIYATLARI VA ULARNING HAR XIL TURLARI, O'STIRISH UCHUN SHAROIT. *Экономика и социум*, (11-1 (90)), 476-480.
14. Усманова, М., Эрнazarova, М., & Қўйлиева М, Х. Г. (2021). Organization of pharmacy activities, measures for storage of medicines. *Экономика и социум*, 11, 90.
15. Хасанова, Г. Р., & Усманова, М. Б. Geksikon shamchasini tayorlashda uning asosni almashtirish. *SCIENCE AND EDUCATIONISSN*, 2181-0842.
16. Мархабо, М. У., & Зарпуллаева, Г. (2023). НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ БИОХИМИИ. *Бюллетень педагогов нового Узбекистана*, 1(9), 61-65.
17. Усманова, М. Б., Саманова, Ф., Исройилова, Г., & Махаммадиева, С. (2023). БЕМОРЛАРГА ҚЎШИМЧА МУОЛАЖА СИФАТИДА МАССАЖ ҚАЧОН ВА ҚАНЧА МУДДАТГАЧА ҚЎЛЛАНИЛАДИ. *Бюллетень студентов нового Узбекистана*, 1(9), 35-38.
18. Усманова, М., & Зарпуллаева, Г. (2023). НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ БИОХИМИИ. *Евразийский журнал технологий и инноваций*, 1(9), 53-57.
19. Usmanova, M. B., Jozilova, N. M., Saydazimova, H. B., & Mavlanova, N. O. (2023). TIBBIYOTDA YURAK XASTALIKLARINI DAVOLASHDA QO'LLANILADIGAN DORIVOR O'SIMLIK-LAR. *Analysis of world scientific views International Scientific Journal*, 1(4), 105-109.
20. Ismoilova, M. Y. (2023). KORİANDRA O'SIMILIGINING TIBBIYOT VA GENIKOLOGIYADAGI AXAMIYATI: 1-SON 1-TO'PLAM IYUL 2023 yil. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 1(1), 218-222.
21. Usmanova, M. B., & Imamova, Y. A. (2023). AN UNDERSTANDING OF THE FORMULATION OF THE DRUG AND THE RELEASE OF THE ACTIVE SUBSTANCES OF THE DRUG. In *Горизонты биофармацевтики* (pp. 154-159).